कामीजातीको सामाजिक–सांस्कृतिक तथा आर्थिक अवस्थाः

संखुवासभा जिल्ला वाना गा.वि.स.का कामीहरुको एक समाजशास्त्रीय अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
संकायअन्तर्गत समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह
द्वितीय वर्षको समाजशास्त्र विषयको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधप्रस्तावक
प्रेम प्रसाद गौतम
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाण्डौं
२०६८

कामीजातीको सामाजिक–सांस्कृतिक तथा आर्थिक अवस्थाः संखुवासभा जिल्ला वाना गा.वि.स.का कामीहरुको एक समाजशास्त्रीय अध्ययन – प्रेम प्रसाद गौतम २०६८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय
समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाण्डौं

सिफारिस पत्र

त्रि.वि.वि. समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको आंशिक आवश्यकता पूर्तिको लागि मेरो निर्देशन तथा सुपरीवेक्षणमा प्रेम प्रसाद गौतमले **"कामीजातीको सामाजिक-सांस्कृतिक तथा आर्थिक अवस्था : संखुवासभा जिल्ला वाना गा.वि.स.का कामीहरुको एक समाजशास्त्रीय अध्ययन"** शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार पार्नुभएको हो । प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक अन्तिम मूल्याङ्कनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

डा. शम्भु प्रसाद कट्टेल

उप-प्राध्यापक

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाण्डौं

नेपाल

मितिः२०६८/१२/२४

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय
समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाण्डौं

स्वीकृति पत्र

त्रि.वि., मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकायअन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको निमित्त प्रेम प्रसाद गौतमद्वारा तयार पारिएको **"कामीजातीको सामाजिक–सांस्कृतिक तथा आर्थिक अवस्था : संखुवासभा जिल्ला वाना गा.वि.स.का कामीहरुको एक समाजशास्त्रीय अध्ययन"** नामक शोधपत्र समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधिको लागि उचित ठहरिएकोले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति	**हस्ताक्षर**
प्रा. डा. ओम गुरूङ विभागीय प्रमुख	....
उप.प्रा. डा. शम्भु प्रसाद कट्टेल शोधनिर्देशक	....
श्री मधु गिरी वाह्य निरीक्षक	....

मितिः २०६८/१२/

कृतज्ञताज्ञापन

यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सर्वप्रथम अत्यन्त गहन एवम् समाजको जल्दोबल्दो समस्याको रूपमा रहेको कामी जातिको अध्ययन गर्ने अवसर दिएकोमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय, समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुरप्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । त्यसैगरी सुझाव, सल्लाह दिनुहुने समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभागका प्रमुख प्रा. डा. ओम गुरूङप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आवश्यक मार्गनिर्देशन, सुझाव सल्लाह दिने क्रममा गुरू शम्भु कट्टेलज्यू साथै बाह्य निरीक्षक मधु गिरीको योगदान अतुलनीय छ ।

शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा अमूल्य सल्लाह र सुझावहरूका साथै सही मार्ग निर्देशन गर्ने श्रद्धेय गुरुज्यूहरु- टिकाराम गौतम, मधुसुधन सुवेदी, डम्बर चेम्जोङ प्रति आभारी छु । यसै गरी शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा विभिन्न अध्ययन सामग्री उपलब्ध गराउने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभागका कर्मचारीहरूप्रति पनि आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । यसै गरी यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सहयोग गर्नुहुने वाना गा.वि.स. का पदाधिकारीहरु, शिक्षक साथै त्यहाँ बसोवास गर्ने दाजुभाइ दिदीबहिनीहरुप्रति आभार व्यक्त गर्न चाहान्छु, साथै मलाई यो शोधकार्य छिटो सिध्याउनु पर्छ भनि सधैं झकझक्याई सहयोग र सल्लाह दिनुहुने मित्र डिल्ली तिमिल्सिना, विनोद ढुङ्गेल, दुर्गादत्त खरेलप्रति हृदयदेखि नै कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहान्छु ।

अन्त्यमा व्यस्त समयको बाबजुद यो शोधपत्र सफा र शुद्ध रुपमा कम्प्युटर टाइप एवम् सेटिङ गरी सहयोग गर्ने रेसुङ्गा कम्प्युटर सर्भिस, कीर्तिपुरलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

प्रेम प्रसाद गौतम

मितिः २०६८/१२/

विषयसूची

पृष्ठ संख्या

अध्याय-एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १

१.२ समस्याको कथन ३

१.३ अध्ययनको उद्देश्य ४

१.४ अध्ययनको महत्व ५

१.५. अध्ययनको संगठनात्मक स्वरुप ६

अध्याय-दुई : पूर्व साहित्यको पुनरावलोकन

२.१ जातजातीको उत्पत्ति र परिभाषा ७

२.२ कामी जातीको उत्पत्ति र आगमन १०

२.३ जाती प्रथा उन्मुलन सम्बन्धी नीति नियमहरु ११

२.४. सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी सरकारी प्रयास १३

२.५. दलित आन्दोलन र सामाजिक समावेशीकरण १४

अध्याय-तीन : अनुसन्धान विधि

३.१ अध्ययन क्षेत्रको छनौट र यसको औचित्य १६

३.२ अध्ययन (अनुसन्धान) को ढाँचा १६

३.३ तथ्याङ्कको प्रकृति र स्रोतहरू १६

३.४ समग्रता र नमुना छनौट विधि १७

३.५ तथ्याङ्क संकलनका विधिहरू १७

३.५.१ अन्तर्वार्ता विधि १७

३.५.२ अवलोकन विधि १७

३.५.३ प्रमुख जानकार व्यक्तिसँगको अन्तर्वार्ता १८

३.६. तथ्याङ्कको विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण १८

३.७. अध्ययनको सीमा १८

अध्याय- चार : अध्ययन क्षेत्रको सामान्य परिचय

४.१. भौगोलिक अवस्था १९

४.१.१. प्राकृतिक स्रोत र साधन १९

४.१.२. जनसंख्या २०

४.१.३. पर्यटकीय स्थल २०

४.१.४ अध्ययन क्षेत्र २०

४.२. आर्थिक अवस्था २३

४.२.१. कृषि २३

४.३ शिक्षा २५

अध्याय- पाँचः कामी जातिको सामाजिक-साँस्कृतिक तथा आर्थिक अवस्था

५.१ सामाजिक अवस्था ३०

५.१.१ पारिवारिक स्थिति ३०

५.१.२ जातजाति तथा उपजातिहरु ३१

५.१.३ नातागोता ३२

५.१.४ समाजिक संगठन ३२

५.१.५ स्वास्थ्य स्थिति ३२

५.१.५.१ जन्मदर ३२

५.१.५२ खानेपानी ३३

५.१.५.३ पौष्टिक आहार ३३

५.१.५.४ अस्पताल र औषधीउपचार ३४

५.१.५.५ शौचालय तथा सरसफाई ३५

५.१.५.६ धुम्रपान र मद्यपानको प्रयोग ३६

५.१.६ रहनसहन ३७

५.१.७ धर्म र भाषा ३८

५.१.८ परम्परागत मान्यता ३८

५.१.९ महिलाहरूको सामाजिक स्थिति ३९

५.१.१० कामी जातिको अन्य जातीसँग सम्बन्ध ४०

५.२ कामीजातीको आर्थिक अवस्था ४१
५.२.१ पेशा ४१
५.२.२ भू-स्वामित्व ४३
५.२.३ खेतीपाती ४५
५.२.४ पशुपालन ४५
५.२.५ खेतीपातीबाट हुने आम्दानी ४६
५.२.६ सम्पत्तिमा अधिकार ४८
५.२.७ महिलाहरूको आर्थिक अवस्थाको अध्ययन ४८
५.२.८ महिलाहरूको सम्पत्ति तथा पेवा ४८
५.२.९ आर्थिक अवस्थाका अन्य सुचकहरू ४९
५.३ साँस्कृतिक अवस्था ५०
५.३.१ कामी जातिका जन्मदेखि मृत्युसम्मका संस्कार ५०
५.३.१.१ जन्मसंस्कार ५०
५.३.१.२ नामाकरण ५२
५.३.१.३ व्रतबन्ध ५३
५.३.१.४ विवाह संस्कार ५४
५.३.१.५ मृत्यूसंस्कार ५७
५.३.१.६ कामीजातिले गर्ने पूजा संस्कार ५८
५.३.२ कामीहरूले मान्ने चाडपर्वहरू ६०
५.३.३ कामी जातिको जीविकोपार्जन ६१
५.४ कामी जातिमा आएको परिवर्तन ६२
अध्याय-छ : सारांश र निष्कर्ष
६.१ सारांश ६६
६.२ निष्कर्ष ६९
सन्दर्भसामाग्री
अनुसूची : प्रश्नावली

तालिका सूची

पृष्ठ संख्या

तालिका नं. १ : वाना गा.वि.स. को वडागन जनसंख्या विवरण २२

तालिका नं. २ : उत्तरदाताको कामीहरुको घरको किसिम २५

तालिका नं. ३ : श्री सरस्वती निम्न माध्यमिक विद्यालयमा अध्ययनरत कामी छात्रछात्राको स्थिति २६

तालिका नं. ४ : श्री वाना माध्यमिक विद्यालयमा अध्ययनरत कामी छात्रछात्राको स्थिति २७

तालिका नं. ५ : उत्तरदाताको आधारमा शैक्षिक स्थिति २९

तालिका नं. ६ : उत्तरदाताको पारिवारिक स्थिति ३०

तालिका नं. ७ : वाना गा.वि.स.को जातीगत जनसंख्याको विवरण ३१

तालिका नं. ८ : उत्तरदाताका आधारमा धामी-झाक्रि नभए डाक्टरकहाँ जाने परिवार ३५

तालिका नं. ९ : आफ्नो सौचालय भएको अथवा नभएको परिवार ३५

तालिका नं. १० : कामी जातिले अपनाइने विभिन्न पेशाहरू ४२

तालिका नं. ११ : कामी जातीको आयआर्जन ४३

तालिका नं. १२ : भूमिको आधारमा कामी परिवारको विवरण ४४

तालिका नं. १३ : पशुपालनको आधारमा परिवारको विवरण ४६

तालिका नं. १४ : खाद्य प्रयाप्तता र खेतीपातीवाट हुने आम्दानीको आधारमा उत्तरदाताको विभाजन ४७

तालिका नं. १५ : परम्परागत पेशा गर्ने र नगर्ने उत्तरदाताहरू ६३